

Một số giá trị tích cực của phạm trù Hiếu, Đễ trong Nho giáo Tiên Tần

Font chữ UTM sử dụng
Bảng mã UNICODE
Vui lòng thiết lập lại
Trình điều khiển bàn phím

Font chữ UTM sử dụng
Bảng mã UNICODE
Vui lòng thiết lập lại
Trình điều khiển bàn phím

ThS. HOÀNG THỊ BÍCH TOÀN

Trường Cao đẳng Xây dựng số 1; Email: hoangbichtoan@gmail.com

Tóm tắt: Nho giáo Tiên Tần bàn về Hiếu, Đễ, đề cao tột bậc hai chữ ấy và cho rằng Hiếu bắt đầu bằng thờ phụng cha mẹ, giữa là thờ vua, cuối cùng là lập thân; Đễ dùng để chỉ tình cảm yêu thương, quan tâm chỉ bảo của người anh đối với người em và sự kính trọng với tất cả tình cảm chân thành của người em dành cho người anh trong quan hệ gia đình cũng như ngoài xã hội. Giá trị tích cực của phạm trù Hiếu, Đễ trong Nho giáo Tiên Tần - đó là một đặc điểm đặc thù của triết lý Phương Đông. Hiếu, Đễ không chỉ là một khái niệm giản đơn mà còn là yếu tố quan trọng để duy trì sự ổn định, hoà thuận trong mỗi gia đình nói chung và xã hội nói riêng. Trong dòng chảy bất tận của thời gian khi mà những giá trị truyền thống đang bị phai nhạt dần thì việc đam mê và tìm hiểu những tinh hoa của Hiếu, Đễ càng trở nên quan trọng biết bao. Nó bồi đắp cho chúng ta những giá trị đạo đức nhân văn góp phần vào việc phát triển đất nước trong bối cảnh toàn cầu hoá như hiện nay.

Từ khóa: Nho giáo, Hiếu, Đễ

1. Trong quan niệm của Nho giáo Tiên Tần người có Hiếu, Đễ trước hết phải là nuôi dưỡng, kính trọng cha - mẹ, anh - chị trong gia đình

Hiếu, Đễ trong Nho giáo Tiên Tần không chỉ là những khái niệm đạo đức trừu tượng mà trong mối quan hệ gia đình thì phạm trù này còn chỉ những nguyên tắc trong giao tiếp cũng như ứng xử cụ thể giữa các thành viên trong gia đình. Trước hết, quan niệm của Nho giáo Tiên Tần nhấn mạnh: người mà có Hiếu, Đễ là phải biết tỏ lòng biết ơn, hiếu thảo với người sinh thành ra mình; yêu thương, kính trọng với cha mẹ; anh - chị - em trong tổ ấm gia đình. Lòng biết ơn, hiếu thảo được coi là giá trị đạo đức thiêng liêng, là tình máu mủ ruột già mà mỗi người con chúng ta phải tuân theo. Đạo làm con không chỉ nuôi dưỡng cha mẹ một cách đơn thuần là cung cấp cơm ăn, áo mặc cho cha mẹ già mà còn là sự kính trọng, biết ơn công lao dưỡng dục của cha mẹ. Các con phải thường xuyên quan tâm chăm sóc cả về vật chất cũng như về mặt tinh thần đối với cha mẹ mình. Hiếu, Đễ không chỉ thể hiện qua hành động mà còn phải xuất phát từ tâm, từ sự chân thành và tự nguyện. Kinh Thi có câu: Hiếu tử chi hành, vô oai bất khả (Con hiếu thảo

hành động, không uy nghiêm không được). Lễ Ký viết: Đệ giả, kính huynh dã (Đễ là kính trọng anh). Khổng Tử cũng dạy: Hiếu để chi đạo, kỳ vi nhân chi bản 欤 (Đạo hiếu để, là gốc của làm người). Như vậy, giá trị tích cực của Hiếu, Đễ không chỉ thể hiện ở lòng biết ơn mà còn thể hiện thông qua những hành động cụ thể và thái độ nghiêm túc ở mỗi con người. Nó giúp mỗi người tu dưỡng đạo đức, nhân cách cao thượng anh - chị - em phải biết thương yêu đùm bọc giúp đỡ lẫn nhau để duy trì sự hoà thuận trong gia đình. Điều này, làm cho gia đình luôn luôn hoà thuận ấm áp và hạnh phúc, mọi người cùng nhau chia sẻ, giúp đỡ nhau tạo nên một sức mạnh đoàn kết cùng nhau phát triển, góp phần xây dựng một gia đình lớn - đó là gia đình xã hội ấm no, hạnh phúc, văn minh. Một người con hiếu thảo, một người em biết tôn trọng người anh sẽ là một người công dân, một người đồng nghiệp tin cậy, một người bạn chân tình. Hiếu, Đễ là nền tảng của đạo đức, là cội nguồn của yêu thương, hạnh phúc, là sức mạnh của một xã hội văn minh. Đây là nền tảng để xây dựng những phẩm chất đạo đức tốt đẹp khác và là cơ sở

để hình thành nên một xã hội văn minh trong bối cảnh hội nhập quốc tế như hiện nay.

Như vậy, Nho giáo Tiên Tần đặc biệt coi trọng □Hiếu, Đễ□ coi đó là nền tảng đạo đức của mỗi người và là cơ sở để xây dựng gia đình hạnh phúc, xã hội hài hòa.

2. Người con có □Hiếu, Đễ□ phải biết giữ gìn thân thể mình để nối chí hướng ông cha

Trong Nho giáo Tiên Tần, khái niệm □Hiếu, Đễ□ không chỉ giới hạn trong việc thể hiện lòng kính trọng và yêu thương đối với cha mẹ, anh chị em mà còn mở rộng ra việc bảo vệ và giữ gìn thân thể mình. Thân thể của mình là do cha mẹ sinh ra nên mỗi người phải biết trân trọng không được hủy hoại bản thân. Điều này bắt nguồn từ quan niệm □thân thể thụ chi phụ mẫu, bất cảm hủy thương□ Sức mạnh nội sinh coi trọng cội nguồn của người Trung Hoa là sự xuất phát từ lòng thành kính đối với đấng sinh thành, trong đó phạm trù □Hiếu, Đễ□ có giá trị tích dạy con người về đạo hiếu, khuyên bảo người ta phụng dưỡng cha mẹ lúc còn trẻ cũng như lúc về già, giữ gìn thân thể để nối sự nghiệp của cha ông, kính trên nhường dưới và chỉ cho người ta □Tu thân - Tề gia - Trị quốc - Bình thiên hạ□ Đạo làm con phải biết trân trọng gìn giữ bản thân mình, bởi lẽ thân thể này không chỉ là của riêng họ mà còn là kết tinh của huyết thống gia đình, là nền tảng để thực hiện những trách nhiệm và nghĩa vụ đối với cha mẹ, dòng tộc. Khổng Tử nói: □làm cha mẹ chỉ lo sợ con mang bệnh tật mà thôi□ Mỗi người phải biết giữ gìn thân thể khỏe mạnh để có thể phụng dưỡng cha mẹ khi về già đó là thể hiện của lòng hiếu thảo. Ngoài ra, việc giữ gìn thân thể không những để lo việc cho gia đình mà còn là để gánh vác công việc xã hội để nối chí hướng của ông cha. Sách □Luận Ngữ□ của Khổng Tử có viết: □Phụ mẫu chi di thể, bất cảm hủy thương; thân chi phát phu, bất cảm tổn thương; hình thể bất cảm bất toàn, nhi hướng kỳ đức hồ?□ Có nghĩa là □Thân thể là do cha mẹ để lại, không dám hủy hoại, làm tổn thương; tóc da là do cha mẹ ban cho, không dám làm tổn hại; hình thể không dám để không toàn vẹn, hướng chí là đức hạnh?□

Giá trị tích cực của phạm trù □Hiếu, Đễ□ trong

Nho giáo Tiên Tần là mỗi người luôn phải có ý thức trách nhiệm kế thừa và phát huy những giá trị, truyền thống nhân văn đẹp đẽ của gia đình nhỏ cũng như gia đình lớn □dân tộc. Muốn làm được điều này thì mỗi người chúng ta phải có một thân thể khỏe mạnh, một tinh thần minh mẫn toàn vẹn thì mới có thể học tập, nâng cao, rèn luyện kiến thức và kỹ năng để trở thành người vừa hồng, vừa chuyên, góp phần phát triển gia đình cũng như xã hội làm rạng danh tổ tiên, làm cho cha mẹ vui lòng. Đây không những là bổn phận, là trách nhiệm của đạo làm con mà còn là niềm tự hào, niềm kiêu hãnh của mỗi người. Chỉ khi đó, họ mới có thể học tập, rèn luyện, trau dồi kiến thức để trở thành người có tài, có đức, đóng góp cho sự phát triển của gia đình và xã hội, làm rạng danh tổ tông, không phụ lòng mong mỏi của cha mẹ.

Như vậy, trong Nho giáo Tiên Tần, việc giữ gìn thân thể không chỉ là một hành động cá nhân mà còn là một nghĩa vụ, một trách nhiệm của người con đối với gia đình và xã hội. Đó là một phần quan trọng của □Hiếu, Đễ□, thể hiện lòng biết ơn, sự kính trọng và tình yêu thương đối với cha mẹ, đồng thời là nền tảng để thực hiện những hoài bão, ước mơ của bản thân và gia đình.

3. Nho giáo Tiên Tần quan niệm người có □Hiếu, Đễ□ là phải chăm lo phụng dưỡng cha mẹ khi cha mẹ còn sống, còn khi cha mẹ qua đời phải thực tâm thương tiếc và làm mọi việc theo điều lễ

Theo quan điểm của Nho giáo Tiên Tần thì □Hiếu, Đễ□ không chỉ thể hiện ở lòng kính yêu cha mẹ còn sống, anh em nhường nhịn tôn trọng lẫn nhau, mà còn thể hiện ở lòng tiếc thương và hành lễ khi cha mẹ qua đời. Trong cuốn □Luận ngữ, Nhan Uyên□ có viết: □Sinh, sự chi; tử, sự táng chi; tế, sự tế chi.□ Nghĩa là □khi sống thì thờ phụng, khi chết thì chôn cất, khi tế lễ thì tế lễ.□ Điều này thể hiện trách nhiệm của các con trong việc chăm sóc cha mẹ khi còn sống, lo tang lễ khi qua đời và tiếp tục thờ cúng sau đó. Cuốn □Luận ngữ, Vi chính□ viết: □Mạnh Ý Tử vấn hiếu. Tử viết: □Vô vi□ Phàm Trì vấn viết: □Hà vị dã?□ Tử viết: □Sanh, sự chi dĩ lễ; tử, táng chi dĩ lễ; tế, sự tế chi dĩ lễ. Có nghĩa là:

□ Mạnh Ý Từ hỏi về hiếu. Khổng Tử đáp: □ Không trái □ Phạm Trì hỏi: □ Ý nghĩa là gì? □ Khổng Tử đáp: □ Khi sống thì thờ phụng theo lễ; khi chết thì chôn cất theo lễ; khi tế lễ thì tế lễ theo lễ □ Như vậy, khi thực hành đạo hiếu, thì đạo làm con phải tuân theo các lễ nghi trong mọi hành động liên quan đến cha mẹ, từ khi cha mẹ còn sống đến khi qua đời. Như vậy, đạo hiếu của người làm con đối với cha mẹ khi còn sống thì phải chăm sóc, còn khi cha mẹ không còn trên cõi đời thì đạo làm con phải lo tang lễ, cũng giỗ cho chu đáo. Thực hành □ Hiếu, □ Đễ □ là thể hiện lòng thành kính, tôn trọng bậc sinh thành và tiếc thương với người đã qua đời. Dó đó, đạo hiếu ở đây không chỉ thể hiện ở mặt hình thức khi cha mẹ còn sống mà khi cha mẹ đã khuất các con, anh chị, em trong gia đình cùng nhau sum họp bày tỏ lòng biết ơn và tưởng nhớ công ơn mà cha mẹ đã sinh thành và dưỡng dục. Tác giả Đoàn Trung Còn trong cuốn sách Mạnh Tử (Hạ) ông đã đề cao vai trò của các con khi cha mẹ còn sống thì phải phụng dưỡng tận tâm, đến khi cha mẹ qua đời thì phải lo ma chay không cầu thả qua loa cho xong cũng không được thái quá bất cập là việc □ trọng đại hơn hết của người có hiếu □ Ông còn yêu cầu nhà trường (trường tường và trường tự), □ Cần nhất là phải dạy về đức Hiếu và đức Đễ cho học trò, để người đầu bạc hoa râu khỏi đội nặng, gánh nhọc đường xa, người 70 tuổi có lựa mà mặc, có thịt mà ăn, dân gian khỏi đói, khỏi lạnh, xã hội thịnh vượng □⁽¹⁾. Ngay Khổng Tử đã có lúc tự than là chưa làm tròn được □ nhân luân □ mà ông mới chỉ □ thi hành những đức thường và những lời thường □⁽²⁾. Ông cũng đưa ra những tấm gương làm tròn đạo hiếu và những bất hiếu để người đời sau lấy đó mà tránh □ Hiếu thay trò Mẫn Tử Khiên. Trong nhà thờ cha mẹ, anh em đều khen là hiếu, mà ngoài cũng chẳng nói khác □⁽³⁾.

4. Thực hành □ Hiếu, □ Đễ □ là cơ sở để duy trì và phát triển gia đình, gia tộc

Mạnh Tử nói: Chỗ đích thật của Nhân là thờ cha. Chỗ đích thật của Nghĩa là kính anh. Do vậy, □ Đễ □ chính là sự kính trọng của người em đối với người anh, sự vâng mệnh làm theo ý nghĩa trên. Việc thực hiện Lễ đích thực là một sự khéo léo

trong sắp đặt và điểm thêm hai việc đó. Chỗ đích thực của Nhạc là vui hoà trong hai việc ấy. □ Hễ mình vui hoà thì hai việc thờ cha và kính anh sanh nở thêm □⁽⁴⁾. Cho nên đạo hiếu là phải thờ phụng cha mẹ già là quan trọng nhất trong mỗi gia đình (Sự thực vi đại? Sự thân vi đại) ⁽⁵⁾. Mặt tích cực trong Nho giáo Tiên Tần là coi trọng việc giáo dục trong gia đình. Đó là trường học đầu tiên để giáo dục con người đi vào xã hội. Tác giả Đoàn Trung Còn trong cuốn Mạnh Tử - Tập hạ, Tử thơ có đoạn viết: □ Thân yêu cha mẹ, vì đó mà cư xử có nhân với người đời (Thân thân, nhi nhân dân). Điều này có nghĩa nếu ta giáo dục □ Hiếu, □ Đễ □ tốt trong mỗi gia đình thì chúng ta mới có thể đối xử tốt với mọi người ngoài xã hội được.

Tóm lại, giá trị tích cực của phạm trù □ Hiếu, □ Đễ □ trong Nho giáo Tiên Tần nó đề cập đến mối quan hệ tốt đẹp giữa các thành viên trong gia đình, cũng như cách ứng xử đúng mực ngoài xã hội. Thực hành □ Hiếu, □ Đễ □ trong gia đình tạo nên sự gắn kết giữa các thành viên, trong đó các con phải hiếu thảo với cha mẹ, biết yêu thương, tôn trọng biết ơn cha mẹ - ông bà; anh - chị - em hoà thuận yêu thương, nhường nhịn và giúp đỡ lẫn nhau, cùng nhau vượt qua thử thách khó khăn □ là lành đùm lá rách □ Giáo dục □ Hiếu, □ Đễ □ là cơ sở, nền tảng vững chắc để xây dựng các mối quan hệ trong gia đình cũng như ngoài xã hội, góp phần kiến tạo nên một xã hội hài hoà, văn minh, hạnh phúc. □ Hiếu, □ Đễ □ không chỉ là những quy tắc ứng xử mà còn là những giá trị đạo đức sâu sắc, giúp con người hoàn thiện nhân cách sống và sống một cuộc đời đầy ý nghĩa nhân văn./.

(1) Mạnh Tử (Thượng) (1950), dịch giả Đoàn Trung Còn, in kỳ 3, Nxb. Sài Gòn, tr.15.

(2) Trần Trọng Sâm (biên dịch) (2002), *Luận ngữ viên ngọc quý trong kho tàng văn hoá phương Đông*, Nxb. Văn hoá thông tin, Hà Nội, tr.53.

(3) Khổng Tử (1950), *Luận ngữ*, Dịch giả Đoàn Trung Còn, Nxb Trí Đức Tòng Thư, Sài Gòn, tr.63.

(4), (5) Đoàn Trung Còn (dịch giả) (1986), *Mạnh Tử - Tập hạ, Tử thơ*, Nxb Thuận Hoá, Huế, tr.30, 35.